

Szwarc, Andrzej

"Die Habsburgermonarchie 1848-1918,
Bd. IV: Die Konfessionen", hrsg. von
Adam Wandruschka und Peter
Urbanitsch, Wien 1985 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/4, 932-933

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

dologicznej podstawy refleksji autora. We wczesnym opracowaniu o węgierskiej Wiośnie Ludów położono nacisk na teoretyczne ujęcie zjawiska rewolucji, zaś wykład przyozdobiono gęsto cytatami z dzieł klasyków. W świeższej dacie rozważaniach o rozwoju węgierskiej świadomości narodowej w tym samym okresie posługuje się autor wziętą ze współczesnej psychologii kategorią *imprinting* (w polszczyźnie najlepszym odpowiednikiem byłoby chyba „zaszczepienie” lub „wszczepienie”), która nieźle oddaje wpływ, jaki wypadki z lat 1848—1849 wywarły na świadomość szerokich mas ludności i to nie tylko na Węgrzech.

P. Hanák konsekwentnie śledzi drogi modernizacji społeczeństwa na przełomie XIX i XX w., uwzględniając przemiany demograficzne i kulturowe, w nieco mniejszym stopniu także i gospodarcze. Szczególną wagę dla polskiego czytelnika ma obszerny szkic „Ungarische Gesellschaft am Anfang des 20. Jahrhunderts” (s. 320—443). Systematyczne omówienie poszczególnych klas i warstw poczynając od arystokracji a kończąc na chłopach, połączone z prezentacją proporcji ilościowych i kierunków ewolucji, doskonale nadaje się do porównań. W podrozdziale dotyczącym inteligencji (tłumaczenie niemieckie operuje tu niezbyt szczęśliwie użytym terminem *Bildungsbürgertum*) zwraca np. uwagę większy niż na ziemiach polskich udział w tej warstwie osób pochodzenia żydowskiego (około 24%) i mniejsze, z wyjątkiem aparatu administracyjnego, uczestnictwo potomków rodzimego ziemiaństwa. W podobny sposób przedstawiała się natomiast autoreprodukcja inteligencji, w obu społeczeństwach bardzo wysoka.

Spośród innych problemów poruszanych przez autora wymienimy tylko niektóre: niezależność i podległość Węgier w ramach dualistycznej monarchii (Hanák uważa ją za zmienną i niejako oscylującą), dzieje asymilacji innych narodowości do języka i kultury węgierskiej (w sposób podobny do prac Józefa Chlebovčyka ujęto tu rolę rodzin dwujęzycznych), czynniki rozwoju gospodarczego sprzyjające powstaniu jednolitego rynku w ramach „monarchii dunajskiej” (to tytułowe sformułowanie przewija się zresztą konsekwentnie w całej książce).

Bazę źródłową syntetycznie ujętych artykułów stanowią prawie wyłącznie teksty drukowane. Zwięzłe, rozumowane bibliografie podawane na zakończenie pozwalają nie tylko na zorientowanie się jakie pozycje autor wykorzystał lecz informują także o dyskusjach w historiografii węgierskiej odnoszących się do danej problematyki. Z notek o pierwodrukach przedstawionych opracowań czytelnik dowiaduje się, że większość z nich ukazała się już dawniej nie tylko po węgiersku (obok języków kongresowych np. po czesku i słowacku). Kolejny to dowód uznania, jakim cieszy się dorobek historyków węgierskich i operatywności instytucji naukowych oraz wydawniczych tego kraju, tak bardzo odbiegającej od naszych niewystarczających wysiłków w tej dziedzinie.

A.S.

Die Habsburgermonarchie 1848—1918 Bd. IV: Die Konfessionen, hrsg. von Adam Wandruschka und Peter Urbanitsch, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1985, s. 846, ilustr.

Kolejny tom monumentalnej syntezy dziejów monarchii Habsburgów w ostatnim okresie jej istnienia (poprzednie dotyczyły gospodarki, zagadnień narodowościowych oraz administracyjno-prawnych) jest dziełem dziewięciu autorów austriackich i zachodnioniemieckich. Temat wyznaczył układ dzieła: omówiono kolejno najważniejsze religie wyznawane przez mieszkańców wielonarodowościowego państwa, przy czym na wyznanie rzymsko-katolickie przypadło około 50% tekstu. Opracowano je

osobno dla krajów austriackich (Pater Leisching), węgierskich (Moritz Csáky) i Chorwacji (Ivan Vitezić). Unitów oraz wyznawców prawosławia omówił razem Emanuel Tyczyński (czy pierwszych nie należało raczej umieścić przy katolicyzmie?), Ormian — Wolfdieter Bihl, protestantów — Friedrich Gottas, wyznanie niemiecko-katolickie i starokatolickie Wolfgang Häusler i Hans Hoyer, mojżeszowe — W. Häusler, wreszcie mahometańskie — Ferdinand Hauptmann. Prezentują oni ujęcia dosyć odmienne. Niektórych interesują raczej polityczne aspekty życia religijnego, inni więcej miejsca poświęcają wewnętrznym stosunkom w poszczególnych wspólnotach wyznaniowych. Również sytuacja prawna i polityka państwa wobec owych wspólnot zostały opracowane w różnych proporcjach. Przy wyznaniu rzymsko-katolickim wspomniano o dziedzictwie józefinizmu, ale jego oddziaływanie nie ograniczało się przecież do największego i najważniejszego z kościołów działających na obszarze monarchii habsburskiej. Z kolei o masonerii, wolnomyslicielstwie czy ateizmie pisze się tylko w związku ze stosunkiem do tych problemów, jaki prezentowały główne konfesje. Szereg kwestii o charakterze generalnym zostanie zapewne omówionych w następnych tomach, które mają m.in. traktować o polityce wewnętrznej, stosunkach społecznych i życiu kulturalnym.

W niniejszym wolumenie polonika nie zajmują wiele miejsca. W indeksie osobowym dwukrotnie spotyka się kardynała Puzynę, parokrotnie biskupa Józefa Teodorowicza i księdza Stanisława Stojałowskiego; co wybitniejsi przedstawiciele hierarchii austriackiej, węgierskiej i czeskiej wymieniani są częściej. Jak się zdaje autorzy uważają, i chyba słusznie, że rodzime duchowieństwo odgrywało większą rolę w życiu narodowym Chorwatów, Słowaków lub Ukraińców niż Polaków. Skądinąd wskazując na znaczne utożsamianie się kleru unickiego z ruchem nacjonalistycznym w Galicji w zbyt małym stopniu podkreślono, że zjawisko to postępowało stopniowo, wraz z krystalizacją owego ruchu.

Tom zaopatrzony został w parędziesiąt tabel statystycznych, ilustrujących stosunki wyznaniowe w różnych przekrojach chronologicznych i na rozmaitych terenach. Na imponujący aparat naukowy składa się też ponad 1000 przypisów, zajmująca 80 stron selektywna bibliografia oraz indeksy: osobowy, geograficzny i rzeczowy. Oprawa graficzna wydawnictwa jest wręcz luksusowa; dotyczy to zwłaszcza efektownych, kolorowych map.

A.S.

Jerzy W. Borejsza, *Piękny wiek XIX*, Czytelnik, Warszawa 1984, s. 533.

Prezentowana książka jest zbiorem dwudziestu dwóch esejów, z których szesnaście drukowano w latach 1958—1980 w wydawnictwach profesjonalnych (PH, „Warszawa XIX wieku”, „Komuna Paryska”) i czasopismach kulturalno-politycznych („Odra”, „Polityka”, „Kultura”, „Nowa Kultura”, „Literatura”). Sześć powstałych w latach 1982—1983 drukuje się tu po raz pierwszy. Układ tomu jest chronologiczny, z wyraźną przewagą tekstów dotyczących lat po 1848 r. Autor w nocie końcowej tłumaczy genezę swych zainteresowań. Związane są one z badaniami prowadzonymi przez J. Borejszę nad faszyzmem. Ekstremiści tego ruchu żywili dla XIX w. pogardę i odnosili się do niego z ironią. „Wiek zgniłego liberalizmu” był jednak dla współczesnych epoką nadziei, tragicznie niespełnionych. Wtedy rodziły się konflikty znane naszym czasom, a także inne, równie bolesne, choć dziś już wygasłe. Była to jednak epoka, która nim jeszcze się skończyła napawała nostalgią współczesnych. Ironia zawarta w tytule odwołuje się do tych właśnie uczuć, które współczesnym kazały swą epokę nazywać „piękną”; autor zaś szuka rysów i cieni tej urody. Lektura poszczególnych esejów jest przynębiająca, jednak czytelnik wo-